

**Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego
z dnia 25 kwietnia 1996 r.
I PZP 28/95**

Przewodniczący Prezes SN: Jan Wasilewski, Sędziowie SN: Kazimierz Jaśkowski (sprawozdawca), Andrzej Kijowski (współsprawozdawca), Walerian Sanetra, Zbigniew Strus, Tadeusz Wiśniewski, Czesława Żuławska,

Sąd Najwyższy, z udziałem prokuratora Jana Szewczyka, po rozpoznaniu na posiedzeniu w dniu 25 kwietnia 1996 r. wniosku Ministra Pracy i Polityki Socjalnej skierowanego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego do rozpoznania przez skład siedmiu sędziów Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały zawierającej odpowiedź na następujące zagadnienie prawne:

1. Czy w świetle art. 23¹ § 2 i 4 Kodeksu pracy w związku z art. 1 ustawy z dnia 9 listopada 1990 r. o przejęciu majątku byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (Dz. U. z 1991 r., Nr 16, poz. 72) można przyjąć, że SdRP była zobowiązana do zaspokojenia - w okresie od dnia 29 stycznia 1990 r. do dnia 27 lutego 1991 r. i w okresie od dnia 27 lutego 1991 r. - zobowiązań ze stosunku pracy powstałych w związku z rozwiązaniem PZPR uchwałą z dnia 29 stycznia 1990 r.

2. W przypadku negatywnej odpowiedzi na pytanie pierwsze, czy faktycznie wypłacone przez SdRP należności, o których mowa w pytaniu pierwszym, mogą być uznane za nienależne świadczenia w rozumieniu art. 410 § 2 Kodeksu cywilnego ?

p o d j ą ł następującą uchwałę:

Zakłady pracy Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej ponoszą odpowiedzialność za zobowiązania ze stosunków pracy zakładów pracy przejętych od byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

U z a s a d n i e n i e

Minister Pracy i Polityki Socjalnej wnosząc o podjęcie przez Sąd Najwyższy uchwały mającej na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości - wskazanych w sentencji uchwały - podniósł w uzasadnieniu wniosku, że opisane w pytaniu pierwszym zagadnienie prawne powstaje przy stosowaniu art. 23¹ § 2 i 4 k.p. w związku z art. 1 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 listopada 1990 r. o przejęciu majątku byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (Dz. U. z 1991 r., Nr 16).

Z powołanych przepisów kodeksu pracy wynika, że w razie przejęcia zakładu pracy w całości przez inny zakład pracy, zakład przejmujący wstępuje, z mocy prawa, w stosunki pracy łączące pracowników z przejmowanym zakładem pracy. Przepisy te stanowią także, że za zobowiązania wynikające ze stosunku pracy powstałe przed przejęciem, odpowiada nowy zakład pracy.

Przepisy ustawy o przejęciu majątku byłej PZPR (art. 1 ust. 1 i 2) przewidują, iż z

dniem jej wejścia w życie, tj. 27 lutego 1991 r. nieruchomości i ruchomości, które pozostawały w dniu 24 sierpnia 1989 r. w samoistnym posiadaniu byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej lub wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych tej Partii, przechodzą na rzecz Skarbu Państwa. Na rzecz Skarbu Państwa przeszły także, istniejące w dniu wejścia w życie ustawy, wierzytelności, środki finansowe i inne prawa majątkowe byłej PZPR, z wyjątkiem kwot pochodzących ze składek członkowskich.

W praktyce na tle takiej regulacji prawnej zrodziły się poważne wątpliwości. Dotyczą one należności ze stosunku pracy powstałych w związku z rozwiązaniem PZPR na XI Zjeździe tej Partii w dniu 29 stycznia 1990 r. oraz w związku z uchwałą z tego dnia, w sprawie przeniesienia majątku PZPR na SdRP.

Zdaniem Ministra w świetle rozstrzygnięć XI Zjazdu PZPR, SdRP postępowała tak, jak następcą prawny PZPR w stosunkach pracy i realizowała jej zobowiązania pracownicze.

Takie postępowanie znajduje uzasadnienie w przepisie art. 23¹ § 4 k. p. we wszystkich tych przypadkach, w których SdRP przejęła pracowników byłej PZPR na zasadach określonych w § 2 tego artykułu. Do takiego przejęcia pracowników przez SdRP mogło dojść, gdyż w przepisie art. 23¹ k. p. chodzi o przejęcie zakładu pracy w znaczeniu przedmiotowym przez zakład pracy w znaczeniu podmiotowym.

Podniesiono także w uzasadnieniu wniosku, że wątpliwości powstały po dniu wejścia w życie ustawy z dnia 9 listopada 1990 r., zgodnie z którą majątek byłej PZPR, z wyjątkiem kwot pochodzących ze składek członkowskich, przeszedł na rzecz Skarbu Państwa. Poglębiły się one po wydaniu przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia z dnia 25 lutego 1992 r. (K. 3/91), w uzasadnieniu którego stwierdzono, że SdRP nie jest sukcesorką prawną byłej PZPR.

Na tle opisanej regulacji prawnej likwidator mienia byłej PZPR żądał od SdRP zwrotu, na rzecz Skarbu Państwa, sum wypłaconych przez SdRP pracownikom byłej PZPR, przejętym w warunkach art. 23¹ k. p. Wątpliwości powstałe na tle stosowania przez SdRP przepisów art. 23¹ k. p., po dniu wejścia w życie powołanej ustawy oraz po wydaniu przez Trybunał Konstytucyjny powołanego orzeczenia, sprowadzają się w praktyce do odpowiedzi na pytanie, czy brak sukcesji generalnej SdRP po byłej PZPR dotyczy również sfery stosunków pracy, w tym realizacji zobowiązań pracowniczych w okolicznościach objętych art. 23¹ k. p.

Konstrukcja prawna zawarta w art. 23¹ k. p., wprowadzająca swoistą sukcesję prawną przy realizacji zobowiązań ze stosunków pracy pracowników przejmowanych zakładów pracy stanowić może podstawę do realizacji przez SdRP należności ze stosunku pracy po byłej PZPR, także po wejściu w życie ustawy o przejęciu majątku po tej Partii. Omawiany przepis kodeksu pracy jest bowiem przepisem szczególnym, realizującym funkcję ochronną prawa pracy, znajdującym zastosowanie przed innymi przepisami prawa, dotyczącymi przejmowania realizacji zobowiązań prawnych.

Z tych względów, zdaniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, dokonane przez SdRP wypłaty należności ze stosunku pracy byłym pracownikom PZPR przejętym przez SdRP w okolicznościach określonych w art. 23¹ k. p. nie powinny być uznane za nienależne świadczenia na rzecz tych pracowników.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Występując o rozstrzygnięcie tych zagadnień prawnych Minister Pracy i Polityki Socjalnej powołał się na art. 13 pkt 3 w związku z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 20 września 1984 r. o Sądzie Najwyższym (jednolity tekst: Dz. U. z 1994 r., Nr 13, poz. 48 ze zm.). Według art. 13 pkt 3 tej ustawy Sąd Najwyższy wykonuje swoje funkcje przez podejmowanie uchwał mających na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości w praktyce lub których stosowanie wywołało rozbieżność w orzecznictwie.

Rozważając kwestię udzielenia odpowiedzi lub ewentualnej odmowy podjęcia uchwały na podstawie art. 20 ust. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym skład orzekający przyjął, że w sprawie są spełnione przesłanki z art. 13 pkt 3 tej ustawy. Jak bowiem wykazał Minister Sprawiedliwości w sprawie III CZP 153/95 nadsyłając liczne i rozbieżne wyroki sądów dotyczące spraw z powództwa Skarbu Państwa o zwrot majątku byłej PZPR, w praktyce występują poważne wątpliwości w przedmiocie istnienia obowiązku spełnienia świadczeń na rzecz pracowników przez zakłady pracy SdRP przejęte od byłej PZPR, a także wpływu na ten obowiązek częściowej nacjonalizacji majątku byłej PZPR.

2. Według art. 23¹ § 2 k.p. w razie przejęcia zakładu pracy w całości lub w części przez inny zakład, staje się on stroną w stosunkach pracy z pracownikami przejętego zakładu.

Kodeks pracy nie zawiera definicji pojęcia "przejęcie zakładu pracy". Jego wykładnia gramatyczna wskazuje, iż oznacza ono każde przejęcie zakładu pracy rozumianego przedmiotowo (placówki zatrudnienia) przez zakład pracy w ujęciu podmiotowym (pracodawcę). Pojęcie to obejmuje także faktyczne przejęcie zakładu pracy bez podstawy prawnej. W dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego przedmiotem rozważań było na ogół przejęcie zakładu pracy w następstwie czynności prawnych, jako skutek wynikający z ustawy lub w następstwie dziedziczenia. Jednakże w żadnym z orzeczeń nie stwierdzono, że przejęcie zakładu pracy musi mieć podstawę prawną, a wręcz przeciwnie, we wskazanym niżej wyroku z dnia 29 sierpnia 1995 r., I PRN 38/95, przyjęto, że wystarczy faktyczne przejęcie zakładu pracy.

Z orzecznictwa ostatnich lat należy w tym zakresie przypomnieć rozstrzygnięcia dotyczące dzierżawy zakładu pracy. W wyroku z dnia 21 lipca 1994 r., I PRN 48/94 (OSNAPiUS 1994 nr 7 poz. 112) stwierdzono między innymi, że wdzierżawienie restauracji jest przejęciem zakładu pracy w rozumieniu art. 23¹ § 2 k.p., zaś z uchwały z dnia 7 czerwca 1994 r., I PZP 20/94 (OSNAPiUS 1994 nr 9 poz. 141) wynika, że rozwiązanie umowy dzierżawy prowadzi do ponownego przejęcia zakładu pracy przez wdzierżawiającego.

Spśród częściowo rozbieżnego orzecznictwa dotyczącego przejęcia przez gminy - na podstawie art. 14 ust. 3 i 4 oraz art. 105 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 95, poz. 425 ze zm.) - zadań w zakresie rocznego przygotowania przedszkolnego, wskazać należy na wyrok z dnia 18 lutego 1994 r., I PRN 2/94 (OSNAPiUS 1994 nr 1 poz. 6). Przyjęto w nim, że nałożenie na gminy obowiązku prowadzenia przygotowania przedszkolnego spowodowało przejęcie nauczycieli klas zerowych szkół podstawowych.

W odniesieniu do przejęcia zakładu pracy w rozumieniu art. 23¹ § 2 k.p. w

drodze dziedziczenia stwierdzono w pkt 1 uchwały z dnia 22 lutego 1994 r., I PZP 1/94 (OSNAPiUS 1994 nr 2 poz. 23), że w razie śmierci pracodawcy prowadzącego działalność gospodarczą w oparciu o wpis w ewidencji takiej działalności jego spadkobiercy wstępują w prawa i obowiązki pracodawcy w ramach stosunków pracy z pracownikami zatrudnionymi przez zmarłego.

Należy w pełni podzielić poglądy wyrażone w wyroku z dnia 29 sierpnia 1995 r., I PRN 38/95 (OSNAPiUS 1996 nr 6 poz. 85). Stwierdzono w nim, że przejęcie zakładu pracy w rozumieniu art. 23¹ § 2 k.p. ma miejsce także wówczas, gdy dotychczasowy i przejmujący pracodawcy nie działali zgodnie dla osiągnięcia tego celu, natomiast doszło do faktycznego przejęcia majątku i zadań zakładu pracy. W uzasadnieniu tego wyroku - podobnie jak w wielu innych wyżej przedstawionych orzeczeniach - zwrócono szczególną uwagę na gwarancyjną dla pracowników funkcję przepisu art. 23¹ § 2 k.p. Polega ona na stabilizacji zatrudnienia w przypadku przekształceń podmiotowych po stronie pracodawcy. Dla należytego pełnienia tej funkcji orzecznictwo przyjmuje, że także w przypadku likwidacji zakładu pracy przepis art. 23¹ § 2 k.p. ma zastosowanie, jeżeli w następstwie likwidacji zakład pracy jest przejmowany przez innego pracodawcę (por. np. wyrok z dnia 19 lipca 1995 r., I PRN 36/95, OSNAPiUS 1996 nr 3 poz. 47).

3. Przejęcie zakładu pracy przez innego pracodawcę powoduje dwa podstawowe skutki.

Pierwszym z nich jest przejęcie przez nowego pracodawcę pracowników przejętego zakładu (art. 23¹ § 2). Jest to skutek niezależny od woli pracowników i obu pracodawców. Pogląd ten jest mocno ugruntowany w orzecznictwie Sądu Najwyższego.

W uchwale z dnia 19 stycznia 1993 r., I PZP 70/92 (OSNCP 1993 z. 6 poz. 100) stwierdzono, że w razie przejęcia zakładu pracy w części przez inny zakład, staje się on z mocy prawa stroną w stosunkach pracy z pracownikami zatrudnionymi w przejętej części zakładu (art. 23¹ § 2 k.p.) także wówczas, gdy pracownicy ci sprzeciwiali się zmianie pracodawcy. Natomiast w odniesieniu do znaczenia prawnego oświadczeń pracodawców należy wskazać na trzy orzeczenia. Według wyroku z dnia 20 maja 1993 r., I PRN 40-41/93 (OSNCP 1994 r. z. 4 poz. 89) przekształcenie stosunku pracy po stronie podmiotowej na podstawie art. 23¹ § 2 k.p. następuje automatycznie w wyniku przejęcia zakładu pracy w całości lub w części przez inny zakład, tzn. niezależnie od tego, czy i jakiego rodzaju decyzja została podjęta co do "przekazania" pracowników. W wyroku z dnia 6 stycznia 1995 r. I PRN 116/94 (OSNAPiUS 1995 nr 12 poz. 145) przyjęto między innymi, że trwałość stosunku pracy wynikająca z obowiązku zakładu pracy zatrudnienia pracowników przejmowanego w całości lub części zakładu pracy wynika wprost z art. 23¹ § 2 k.p., chociażby zakłady pracy umówiły się inaczej. Identyczna myśl zawarta jest w wyroku z dnia 17 maja 1995 r., I PRN 9/95 (OSNAPiUS 1995 nr 20 poz. 248), według którego umową cywilnoprawną (umową dzierżawy) nie można wyłączyć stosowania art. 23¹ § 2 k.p. Wejście przez nowy zakład pracy w prawa i obowiązki objęte stosunkami pracy z pracownikami przejmowanego (wydzielonego) zakładu pracy następuje z mocy samego prawa i jest niezależne od tego, jak ta kwestia uregulowana została między stronami umowy cywilnoprawnej stanowiącej podstawę przejęcia.

Przedstawione powyżej orzeczenia podkreślają gwarancyjną funkcję przepisu art. 23¹ § 2 k.p. i jego bezwzględnie obowiązujący charakter. Przemawia to za możliwie szerokim rozumieniem "przejęcia zakładu pracy", gdyż tylko taka wykładnia umożliwia

należyta ochronę praw pracowników w razie przekształceń podmiotowych po stronie pracodawcy.

Uwagi te prowadzą do wniosku, że w zakresie prawa pracy w razie faktycznego przejęcia przez SdRP zakładów pracy należących uprzednio do byłej PZPR, przejęte przez SdRP zakłady pracy stały się pracodawcą dla zatrudnionych w nich pracowników. Samo faktyczne przejęcie tych zakładów pracy było wystarczającą przesłanką do uznania na podstawie art. 23¹ § 2 k.p. tego następstwa prawnego, przy czym dla powstania tego skutku nie ma znaczenia problem sukcesji generalnej SdRP po PZPR, której brak stwierdził Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 25 lutego 1992 r., K 3/91 (OTK 1992 cz. I poz. 1).

Drugim skutkiem przejęcia w całości zakładu pracy jest ponoszenie przez nowego pracodawcę odpowiedzialności za zobowiązania ze stosunku pracy powstałe przed przejęciem tego zakładu (art. 23¹ § 4 k.p.). Odpowiedzialność ta obciążała więc zakłady pracy SdRP od dnia ich przejęcia od byłej PZPR. Odpowiedzialności tej nie uchyliła ustawa z dnia 9 listopada 1990 r. o przejęciu majątku byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (Dz. U. z 1991 r., Nr 16, poz. 72 ze zm.). Brak jest w tej ustawie lub w jakichkolwiek innych przepisach norm zwalniających zakłady pracy SdRP z ich zobowiązań wobec pracowników zakładów pracy przejętych od byłej PZPR. Nie jest w szczególności takim przepisem art. 5 ustawy nacjonalizacyjnej z którego wynika, że Skarb Państwa przejmuje odpowiedzialność za zobowiązania obciążające nacjonalizowane nieruchomości lub ruchomości do wysokości ich wartości. Jak przyjęto w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1993 r. I PR 7/93 (nie publikowanym) obowiązek zapłaty odprawy z art. 8 ustawy z dnia 28 grudnia 1989 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn dotyczących zakładu pracy oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 1990 r., Nr 4, poz. 19 ze zm.) nie obciążała nieruchomości lub ruchomości byłej PZPR, nie został więc przejęty przez Skarb Państwa w trybie art. 5 ustawy z dnia 9 listopada 1990 r. Pogląd ten należy podzielić, gdyż obowiązek zapłaty świadczeń na rzecz pracowników obciąża zakład pracy jako jednostkę organizacyjną zatrudniającą pracowników (art. 3 k.p.), a zatem nie jest to dług obciążający poszczególne nieruchomości lub ruchomości należące do tego zakładu.

Natomiast pozbawienie pracodawcy pewnych składników jego zakładów pracy - nawet, jeżeli stanowią one znaczną ich część - nie zwalnia pracodawcy z zobowiązań wobec pracowników. W prawie pracy brak jest normy wprowadzającej taką możliwość. Dopiero ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy (Dz. U. z 1994 r., Nr 1, poz. 1 ze zm.), obowiązująca od dnia 1 stycznia 1994 r., umożliwiła w niektórych sytuacjach wypłatę wynagrodzenia za pracę i innych świadczeń należnych od pracodawcy przez Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych.

Z tych względów orzeczono jak w sentencji.

=====